

Kakva je bila spoljna politika imperijalnih država i nacionalnih država u nastajanju u Evropi u poslednje dve decenije pred *Prvi svetski rat*? Tema i dan-danas više nego izazovna, posebno na Balkanu, koji kao da je istorijski predodređen za politička nadgornjavanja i takmičenja velikih sila, kako zapadnih, međusobno, tako i Zapada i Istoka oličenog u Rusiji. Upravo iz ovih razloga *Balkanološki institut SANU* i *IK Clio* odlučili su da nedavno objave knjigu *Austrougarska i nastanak Albanije (1896-1914)* istoričara Dušana Fundića, dopunjeno i izmenjeno izdanje autorove doktorske disertacije.

Knjiga, kako kažu izdavači, na primeru carskog Beča i Albanije istražuje okvire u kojima su na prelasku između 19. i 20. veka velike imperije uticale na nastanak novih nacionalnih država i kakva je bila njihova uloga na Balkanu, a autor u Predgovoru podvlači da je to bilo vreme i stvaranja suprotstavljenih saveza velikih sila i borbe za prevlast nad svetom kojim su gospodarile imperije, ali istovremeno i doba jačanja nacionalnih pokreta. Naslovom knjige, kako objašnjava, ne ističe se da je Austrougarska stvorila albansku državu ili albansku naciju niti da je njena uloga u tom poduhvatu bila presudna. "Austrougarska politika bila je samo jedan od poduhvata nasuprot osmanskom, italijanskom, planovima albanskih nacionalista ili razmišljanja suseda o budućnosti Albanije, koja su se kretala od priznavanja samoupravnih prava sve do nameravane podele. Svi ti poduhvati sukobljavali su se i uticali jedni na druge tokom balkanskog *raspajanja naroda*". Odnosno – voljne ili prisilne migracije ili promena granica u vreme raspada imperija...

Dušan Fundić naučni je saradnik *Balkanološkog instituta SANU*, a svoj istraživački rad u okviru kojeg je i nastalo ovo delo fokusirao je na nacionalizam i modernu istoriju Balkana. Važni podaci u knjizi plod su višegodišnjeg istraživanja arhivske građe u Beču i albanskih izvora; uz relevantne

Strah od slovenskog prstena' pod kom

Od vremena *Velike istočne krize (1876-1878)* u međusobnim dogovorima oko budućnosti evropskih poseda Osmanskog carstva predstavnici Austrougarske i Rusije predviđali su nastanak Albanije kao deo budućeg rešenja – objašnjava za *Novi magazin* istoričar, naučni saradnik *Balkanološkog instituta SANU*

Razgovarala: **Andelka Cvijić**

zaključke ovo delo je, prema rečima jednog od recenzenata Dragana Bakića, u dosluhu sa teorijskim pristupima na polju studija nacionalizma, neopterećeno nacionalističkim debatama o delikatnoj temi iz moderne istorije i dragoceni je prilog istoriografiji. Valja napomenuti da monografija *Austrougarska i nastanak Albanije (1896-1914)* Dušana Fundića, uz knjige *Albanci* Petera Bartla i *Savremena Albanija* Freda Abrahamsa koje je ranije objavio *Clio*, predstavlja doprinos razumevanju istorijskih procesa na Balkanu i da je objavljena, kako podseća izdavač, u pravom trenutku kad se ponovo pojavljuju nove karte, *salvete* i non-pejperi za ovaj deo Evrope.

"Decenije pred *Prvi svetski rat* bile su obeležene stvaranjem suprotstavljenih saveza velikih sila i borbom za prevlast u svetu im-

perija, ali i jačanjem političkih pokreta koji su za cilj imali stvaranje nacionalnih država. Imperijalni projekat može se opisati na više načina, ali ja mu pristupam kao skupu različitih politika velikih sila zarad uticaja na nastanak i razvoj nacionalizama i nacionalnih država u 19. i 20. veku na svojoj ili tuđoj teritoriji", objašnjava Fundić na početku razgovora, čime su se odlikovali imperijalni projekti na razmeđi 19. i 20. veka i koji je bio njihov cilj.

Spominjete Edvarda Saida i njegovo tumačenje orijentalizma. Šta je obuhvatao austrougarski "Orijent"?

U periodu kojim se bavim u Evropi je prvenstvo u javnom diskursu imala kultura imperijalizma. Njeni zastupnici nisu pokušavali da prikriju svoje namere. Govorilo se o konceptima poput "inferiorne ili pokorene rase", "potčinjenih naroda"... Austrougarski *Orijent* posedovao je u sebi različite nijanse, pa je potrebno govoriti o "graničnom orijentalizmu" koji se posebno razvio kroz koncept "dobrog i lošeg muslimana". U albanskom slučaju dodatni razlog *albanofilije* bilo je postojanje albanskih rimokatolika koji su posmatrani kao deo buduće jedinstvene nacije. Može se govoriti i o Orijentu "bliskom kući", koji je omogućio nastanak ideje o civilizacijskoj, odnosno kulturnoj misiji imperije.

Kako je austrougarska civilizacijska misija poimala zajednice na Balkanskom poluostrvu?

Ideja kulturne, odnosno civilizatorske misije Austrougarske bila je isprepletana sa borbom za očuvanje "prestiza" velike sile i strahovima koje su tvorci spoljne politike *Dvojne monarhije* ga-

uskog “gvozdenog ntrolom Rusije

DUŠAN FUNDIĆ:

Među diplomatama Austrougarske, kao i u ostatku evropskih elita vladala su uverenja o nadmoći jednih nacija nad drugim, evropske kulture nad ostalim, zajedno sa uverenjima o suprotstavljenim “Tevtonima, Keltima i Slovenima”

jili na razmeđu vekova. Strah od slovenskog “gvozdenog prstena” pod kontrolom Rusije vodio je u takmičenje s pomenutom imperijom i državama koje je Austrougarska posmatrala kao buduće ruske protektorate, pre svega Srbijom i Crnom Gorom. Zato su “neslovenski” Albanci, Grci i Rumuni posmatrani kao poželjni(ji) saveznici.

Koliko se takva politika sudarala sa balkanskim nacijama u nastajanju?

Potrebno je istaći da autonomije ili nezavisnosti Srbije, Grčke i ostalih balkanskih država ne bi bile moguće bez upliva velikih sila, pa ni Austrougarske. Sve balkanske države u više navrata su se našle pred porazima ili nestankom, ali su, zahvaljujući suparništvima velikih sila, uspevale da obezbede zaštitnika svojih interesa. Takođe, velike sile su suzbijale ambicije balkanskih država kako bi se održala poželjna ravnoteža snaga. Jedna od očiglednih posledica ove dinamike bilo je jačanje uverenja balkanskih političkih elita o potrebi stvaranja prostrane države i na račun suseda kako u budućnosti ne bi bile ugrožene ili bi barem mogle da pruže otpor nekoj od imperija. Jasno je kako je ova složena dinamika uticala i na sukobe, ne samo s velikim silama već među samim balkanskim državama.

Zbog čega je Austrougarskoj bilo važno da stvori uslove za autonomnu, nezavisnu Albaniju?

Važan uzrok podrške nastanku Albanije bio je sve izraženiji rast neprijateljstva između Austrougarske i Srbije, koja je, kao što sam već istakao, zajedno sa Crnom Gorom bila viđena kao deo ruskog strateškog prstena. Pritajeni sukob sa zvaničnim saveznikom Italijom oko prevlasti na istočnoj obali Jadranskog mora takođe je počeo da se prelama na albanskom pitanju. Albanska država, pod austrougarskim pokroviteljstvom, mogla je da posluži kao značajna prepreka navedenim takmacima.

Isti je cilj sebi postavila i Italija. Da li je Austrougarska u tim političkim igrama pobedila ili izgubila?

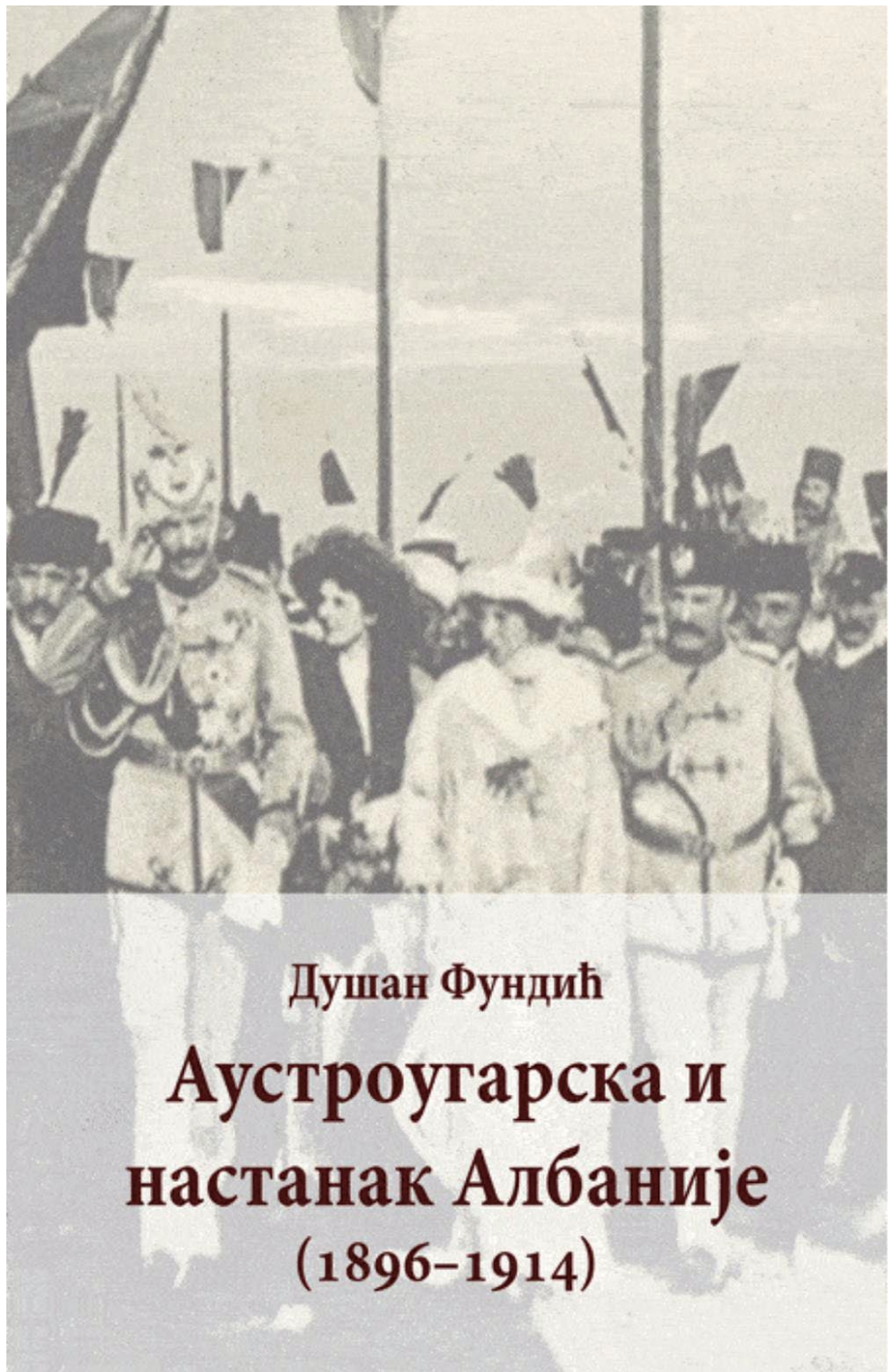
Posmatrano iz ugla poraza u ratu i raspada Austrougarske 1918. odgovor na pitanje je jasan. Tokom samog takmičenja dve velike sile za prevlast u zemljama naseljenim Albancima pre međusobnog sukoba postajalo je jasno da Austrougarska ne uspeva da se nametne kao strana koja jednostavno može da nameće poželjna rešenja. Otpor Italije austrougarskoj prevlasti u Albaniji bio je presudan za neuspeh koncepcije o Albaniji kao oblasti isključive prevlasti *Dvojne monarhije*.

Kako se u odvijanju austrougarskog imperijalnog projekta ponašala Rusija?

Od vremena *Velike istočne krize* (1876-1878) u međusobnim dogovorima oko budućnosti evropskih poseda Osmanskog carstva predstavnici Austrougarske i Rusije predviđali su nastanak Albanije kao deo budućeg rešenja. Ono oko čega nije postojao dogovor bio je status, kao i granice buduće albanske države. Sa zaoštavanjem odnosa dva bloka evropskih sila raslo je i austro-rusko suparništvo, naročito posle austrougarske aneksije Bosne i Hercegovine. Najvažnija posledica ovog odnosa svakako su granice Albanije koje su bile plod nevoljnog dogovora u prvom redu Austrougarske i Rusije.

Kakav je bio odnos albanskog stanovništva prema politici Austrougarske i Osmanskog carstva?

Posmatrano iz ugla različitih albanskih zajednica odnose je moguće sagledati na više načina. Austrougarska je mogla da posluži kao zaštitnik prava stečenih u osmanskoj državi, kao i da podrži opstanak prevlasti koje su određene političke elite posedovale u "albanskim oblastima" Osmanskog carstva. Albanski nacionalisti smatrali su da je podrška jedne od velikih sila neophodna kako bi nastala njihova nacionalna država, a zbog nepoverenja prema itali-

Душан Фундић
**Аустроугарска и
настанак Албаније
(1896–1914)**

janskim teritorijalnim pretenzijama Austrougarska se činila kao najpogodniji izbor. Austrougarska zaštita od planova susednih zemalja da zauzmu krajeve koje su naseljavali Albanci bila je poželjan sled događaja. Osmanska politika bila je bolje prihvaćena među albanskim muslimanima koji su se lakše poistovećivali s panislamskom politikom Carstva, ali zabrana korišćenja albanskog jezika, otvaranja škola, štampanja knjiga

vremenom je okretala sve više Albanaca od vlasti u Carigradu.

Šta je odlikovalo austrougarsku "nacionalno-kulturnu akciju" u Albaniji?

Prvobitni cilj bio je priprema Austrougarske za očekivani raspad Osmanskog carstva. Njen plan nije podrazumevao neposredno teritorijalno širenje, pa je ostajala mogućnost da se pozovu na činjenicu da samo štite prava jedne od balkan-

skih zajednica. Način sprovođenja ove politike nije bilo obrazovanje masovnog nacionalističkog pokreta već saradnja sa begovskom elitom i albanskim nacionalistima koji su usmeravani na strpljivi rad u okviru Osmanskog carstva. Od posebne važnosti smatran je rad na objavljivanju knjiga, posebno udžbenika, i štampe na albanskom jeziku. Glavni strateški cilj nastanka zamišljene albanske države bilo je uspostavljanje austrougarske hegemonije, barem na zapadnom delu Balkanskog poluostrva.

Kad je nastao mit o drevnom poreklu Albanaca?

Uobičajeni pristupi izučavanju nastanka balkanskih nacionalizama često ne podrazumevaju bilo kakve rasprave i sopstvenu naciju posmatraju kao osobenu, a njen razvoj kao isključivo samostalnu borbu kroz istoriju za slobodu i nezavisnost. Nacionalni kanon neposredne, neprekinute linije između drevnih Ilira i savremenih Albanaca u potpunosti je deo javnog diskursa. Neophodno je da istaknem da poreklu Albanaca pristupam isključivo u okviru izučavanja ideologije albanskog nacionalizma, a ne kao pitanju antičke prošlosti Balkanskog poluostrva ili filoloških istraživanja albanskog jezika. U Albaniji se tokom druge polovine 20. veka i komunističke vlasti utemeljio jasan narativ o autohtonosti i kontinuitetu od antičkih vremena. Iz ugla istraživača nacionalizma ovo je jasan mit o "drevnosti nacije", koji nije osoben za Albance. Ono što je, međutim, važno za vreme u kojem živimo jeste pozivanje na "argumente" poput prethodnog kako bi se ostvarilo pravo na određenu teritoriju ili uskratila prava onima koje smatrate suparnicima.

Održavanje neprijateljstava "Slovena i Albanaca" bio je planirani metod spoljne politike Austrije. Kako ga je ostvarivala?

Među diplomatama Austrougarske, kao i u ostatku evropskih elita vladala su uverenja o nadmoći jednih nacija nad drugim, evropske kulture nad ostalim, zajedno sa uverenjima o suprotstavljenim

"Tevtonima, Keltima i Slovenima". Već pomenuta slovenska opasnost sa Balkanskog poluostrva bila je razlog da postoji zagovaranje ideje o neprijateljstvu "Slovena i Albanaca". Zaštita lokalnih moćnika među albanskim muslimanima u *Kosovskom vilajetu*, uz širenje ideje o opasnosti od Srbije, kao i aktivnost na okretanju rimokatoličkih zajednica severne Albanije od saradnje sa Crnom Gorom kojoj su inače bile sklone, bili su deo takve politike.

Važan uzrok podrške nastanku Albanije bio je sve izraženiji rast neprijateljstva između Austrougarske i Srbije, koja je zajedno sa Crnom Gorom bila viđena kao deo ruskog strateškog prstena

Upravo je u *Kosovskom vilajetu*, pišete, početak 20. veka obeležen sve snažnijim nadmetanjem Srbije i Austrougarske. U njemu je vladalo uverenje da Austrougarska sprema aneksiju njihovih krajeva?

Uverenje, odnosno strah albanskih muslimana *Kosovskog vilajeta* od austrougarske opasnosti raširio se posle okupacije BiH. Decenije pretežno pomirljive austrougarske politike prema bosanskim muslimanima vremenom su ostavljale pozitivan utisak među značajnim brojem albanskih uglednika koji su u Beču počeli da vide mogućeg zaštitnika od susedskih ambicija. Ipak, u planovima s kraja 19. veka *Kosovski vilajet* nije bio u središtu austrougarske politike. Kako je austro-srpsko suparništvo raslo, a Austrougarska posmatrala Srbiju kao produženu ruku Rusije, Beč je svoju politiku u *Kosovskom vilajetu* zasnivao na sprečavanju reformskih projekata koje su velike sile nametale Osmanskom carstvu od početka 20. veka i održavanju albanske prevlasti u pomenutoj oblasti.

Koje su bile posledice albanske nezavisnosti 1912?

Pored očigledne pojave nove balkanske države i delimičnog ostvarenja ciljeva albanskog nacionalnog pokreta, ono što je odmah bilo vidljivo jesu više stotina hiljada Albanaca koji su ostali izvan granica nove države. U tom smislu više od čitavog veka posle nastanka Albanije postoji pitanje njihovog statusa i nezadovoljstva trenutnim stanjem, pa i niza neuspeha u rešenju navedenog problema. Rekao bih da je to jedna od negativnih posledica ne samog nastanka već načina na koji je Albanija nastala, koja se i danas može lako primetiti.

Da su Centralne sile pobedile u Velikom ratu, kakva bi bila sudbina Albanije? I celog Balkana?

To je domen "šta bi bilo kad bi bilo" načina razmišljanja, ali ono na osnovu čega možemo zaključivati jesu planovi *Centralnih sila*, a oni su bili raznoliki. Od aneksija do potpunog komadanja Srbije ili stvaranja proširene Albanije, spajanja svih oblasti pod okupacijom Austrougarske u jednu državu, na čelu s nekim od habzburških nadvojvoda. U svakom slučaju, izuzimajući možda Bugarsku kao deo *Centralnih sila*, jedina sigurna posledica bio bi gubitak nezavisnosti ostalih balkanskih država.

Nalazite li sličnost onog vremena sa odnosom velikih sila danas prema Balkanu?

Na to pitanje mogu odgovoriti samo kao posmatrač, kao neko ko čita istraživanja drugih. Gledajući zemlje koje se danas nazivaju sintagmom *Zapadni Balkan* – iz ugla najuticajnijih država – današnje stanje deluje kao da se prostor na kojem živimo nalazi u određenom vakuumu moći. Neposrednijim rečnikom 19. veka, ne postoji velika sila koja ima potpunu prevlast niti ona koja je spremna da uloži dovoljno resursa da ovaj prostor učini delom svoje isključive sfere interesa već je reč, pre svega, o delovanjima koja imaju za cilj da spreče potpuno ostvarenje bilo čijeg imperijalnog projekta. ❏